

EDİB-i NİŞÂBÜRÎ, Muhammed Takî

hîdî ve Seyh Esedullah-ı Yezdî gibi âlimlerin derslerine devam etti. İran ve Arap dili ve edebiyatları, mantık, felsefe, dinî ilimler, astronomi ve eski tıp alanlarında bilgi sahibi oldu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Meşhed'de, evinde ve evinin dışında yedi ayrı medresede ders veren Edîb-i Nîşâbüî öğrencilerinden aldığı az bir ücretle geçimini sağladı. Kendisine ancak ömrünün sonlarına doğru Âsitân-ı Kuds vakıflarından maaş bağlandı. 11 Aralık 1976'da öldü.

Eserlerinden çok hocalığı ile tanınan Edîb-i Nîşâbüî birçok müderris, vâiz, yazar, araştırmacı, üniversite profesörünün yetişmesini sağlamıştır. Öğrencileri tarafından derlenen *Risâle-i Kâfiye* ve bu kitaba ek olarak yazılmış *Gevhernâme*, *Tarîkatnâme*, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arab*, *Târîh-i Edebiyyât-ı İran*, *Tâbiş-i Cân u Bîniş-i Revân*, *Ârâ-yiş-i Şûhan* adlı eserleriyle divanı henüz basılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed Rızâ Hakîmî, "Edîb-i Nîşâbüî Ma'rûf bi «Edîb-i Şânî»", *Yâdnâme-i Edîb-i Nîşâbüî* (nşr. Mehdi Muhakkik), Tahran 1365 hş., s. 1-24; Ali Ekber İlâhî Horasânî, "Hüccetülhak Şeyh Muhammed Takî Edîb-i Nîşâbüî «Vijegîhâ u Hâtûrât»", a.e., s. 25-33; Ali Müsevî Germârûdî, "Edîb-i Nîşâbüî-yi Duvvom", a.e., s. 34-39; Ahmed Edîb Nîşâbüî, "Peyvest: Şerh-i Muhtaşarî ez Zindegânî-yi Üstâd ve Vaşîyyetnâme-i Ü", a.e., s. 355-363.

RIZA KURTULUŞ

EDİB-i NİŞÂBÜRÎ,

Şeyh Abdülcevâd

(شيخ عبدالجواد أدیب نیشابوری)

(1865-1926)

İranlı âlim ve şair.

Nîşâbur'da doğdu. Asıl adı Abdülcevâd olup Molla Abbâs-ı Şîrâzî adlı bir çiftçinin oğludur. Dört yaşında iken yakalandığı çiçek hastalığından sonra bir gözünü kaybetti, diğerinin de görme gücü azaldı. Ancak bu durum ondaki öğrenme tutkusuna engel olamadı. Nîşâbur'da başladığı öğrenimini on altı yaşlarında tamamladı. İran ve Arap dili ve edebiyatlarının yanı sıra felsefe, mantık, kelâm, tıp, astronomi okudu. 1880'de Meşhed'e giderek Hayrâthan Medresesi'ne yerleşti. Bir süre Fâzılhan Medresesi'nde kaldı. Bu medresede kendini yetiştirdikten sonra ders vermeye başladı. Ardından ömrünün otuz yılını geçirdiği Nevvâb Medresesi'ne taşındı. Hayatının yaklaşık kırk yılını, aralarında

Mevlânâ ile ilgili araştırmalarıyla tanınan Bedîüzzaman Fîrûzanfer, şair ve yazar İrec Mirza'nın da bulunduğu âlimleri yetiştirmekle geçirdi. İrec Mirza'nın vefatı üzerine (1924) üzüntüsünden hastalandı; kısa bir süre sonra Meşhed'de öldü (24 Mayıs 1926) ve Horasan'da İmam Rızâ Türbesi'nin bulunduğu mezarlığa defnedildi.

Edîb-i Nîşâbüî hiç methiye yazmadığı halde İran'daki Meşrutiyet yönetimini öven iki kaside kaleme almıştır. Bu kasidelerde bir yandan Meşrutiyet'i överken öte yandan yöneticilere bazı tavsiyelerde bulunmuş, özellikle Rus ve İngilizler'in İran'ı iki nüfuz bölgesine ayırmalarını eleştirerek milleti kendi benliğine dönmeye çağırıştır.

Önceleri Kaânî-i Şîrâzî'nin (ö. 1854) etkisi altında binlerce beyit söyleyen Edîb-i Nîşâbüî daha sonra Ferruhî-i Sîstânî (ö. 429/1037-38), Minûçîhr-i Damgânî (V/XI. yy.) ve Firdevsî (ö. 411/1020 [?]) gibi eski şairleri taklit etmeye başlayınca önceki şiirlerini imha etmiştir. Kaside, kıta ve rubâilerden oluşan 5000 beyitlik divanı *Le'âlî-i Mekkûn* adıyla taş basması olarak Meşhed'de yayımlanmıştır (1333 hş./1954). *Mu'allakât-ı Seb'a*'nın bir bölümüne yazdığı şerh ile Arap şairlerinden Ebû Tammâm'ın (ö. 231/845-46) *el-Hamâse*'sinin Hatîb et-Teb-rîzî (ö. 502/1109) tarafından yapılan şerhine yazdığı hâşiyenin elde mevcut olup olmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ferheng-i Fârsî, V, 112; Rypka, *HIL*, s. 347-348; Hânâbâ, *Fihrist*, IV, 4355; Yahyâ Âryan-pûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 2535 şş., II, 19-20; Gulâm Hüseyin Merzâbâdî, *Der Şerh-i Hâl ü Âşâr u Efkar u Divân-ı Eş'ar-ı Edîb-i Nîşâbüî* (doktora tezi, 1966), İÜ Ed.Fak. Arap-Fars Filolojisi; Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi* (doktora tezi, 1979), İÜ Ed.Fak. Arap-Fars Filolojisi, s. 364-365; Dihhudâ, *Luğatnâme*, III, 1587-1588; DMF, I, 78; J. Matini, "Adib Nîşâbüî", *Elr*, I, 460.

RIZA KURTULUŞ

EDİB-i PİŞÂVERİ

(ادیب پیشاوری)

Seyyid Ahmed b. Şihâbiddîn Rezevî
(1844-1930)

Afgan asıllı İran şairi.

1260'ta (1844) bugün Pakistan sınırları içinde kalan Peşâver (Pişâver) civarında doğdu. Seyyid Şah Baba adıyla tanınan babasının ünlü sûfî Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) soyun-

dan geldiği rivayet edilir. İlk öğrenimini yaptığı sırada babası ve akrabalarından bir kısmı İngilizler'le Afgan kabileleri arasındaki savaşta öldürüldü. Annesinin ısrarı üzerine gittiği Kâbil'de tanınmış bazı bilginlerin öğrencisi oldu. İlk öğrenimini Kâbil'de tamamlayan Edîb Gazne'ye giderek meşhur şair Senâî'nin türbesinin bulunduğu Bağ-ı Fîrûze'de iki buçuk yıl kaldı ve meşhur âlimlerden ders aldı. Oradan ayrılıp bir süre Herat ve Türbet-i Câm'da kaldıktan sonra Meşhed'e gitti. Meşhed'de Mirza Abdurrahman ve Gulâm Hüseyin gibi hocalardan riyâziye okudu ve edebî ilimlerle ilgili dersler aldı. 1287'de (1870) Sebzevâr'a geçti; şehrin ünlü bilginlerinden Hâdî-i Sebzevârî'den ve onun oğlu Molla Muhammed'den faydalandı. Sonra Meşhed'e döndü. Burada Mirza Ca'fer Medresesi'nde müderris oldu ve bilginler çevresinde Edîb-i Hindî diye anıldı. 1884'te Tahran'a gitti; Nâsirüddin Şah tarafından iyi karşılanan Edîb ölümüne kadar Tahran'da yaşadı. 3 Safer 1349'da (30 Haziran 1930) burada vefat etti ve Şeyh Abdülazîm Mezarlığı'nda İmamzâde Abdullah'ın türbesine gömüldü.

Ana dili Peştuca olmakla birlikte Farsça ve Arapça'yı da çok iyi bilen ve güçlü hafızası ile tanınan Edîb'in 20.000 beyti bulan şiirleri arasından seçilmiş Farsça 4200, Arapça 370 beyitten oluşan divanı ölümünden üç yıl sonra dostu Ali Abdürresûlî tarafından *Divân-ı Kaşâ'id ü Gâzeliyyât-ı Fârsî ve Arabî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1312 hş.). Divandaki otuz yedi kasidenin on ikisi, Alman Kayseri II. Wilhelm ve I. Dünya Savaşı'nın değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bunun dışında çocukluğunda karşılaştığı olaylar dolayısıyla İngiliz düşmanlığı, Rus-Japon savaşı, İran ve Hindistan'da meydana gelen olaylar, vatanseverlik, İslâm-cılık gibi konuları da dile getirmiştir. Edîb II. Wilhelm için ayrıca *Qayşernâme* adlı 14.000 beyitlik bir mesnevi yazmıştır. Henüz basılmamış olan bu mesnevîde Almanlar'a duyduğu hayranlıkla İngilizler'e karşı beslediği kin ve nefreti dile getirmiştir.

Edîb-i Pişâverî bu manzum eserlerinden başka Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *Târîh-i Beyhakî* adlı eserini yayıma hazırlamıştır. Hattat Muhammed Hasan Gulpâyegânî'nin istinsah ettiği eser taş basması olarak Tahran'da yayımlanmıştır (1305/1887-88). Onun bu tarihle ilgili şerhi ise eserin Saîd-i Neffîsî tarafından hazırlanan baskısının (Tah-

ran 1319-1332 hş./1940-1953) açıklamalar bölümünü oluşturan III. cildine almıştır. Edib'in, İbn Sinâ'nın *Kitâbü'l-İşârât ve't-tenbihât* adlı eserinin Farsça çevirisi ise yarım kalmıştır.

Edib-i Pîşâverî, eski şairler neslinden olmasına rağmen klasik konuları bir yana bırakarak eski kalıplar içinde sosyal ve siyasî yönü ağır basan temaları işlemeye yönelmiş ve bu hususta öncü olmuştur. Dile hâkimiyeti ve zengin bilgi birikimi sayesinde maksadını kalıplaşmış ifadeler yerine alışılmamış kelimeler ve tımturaklı cümlelerle anlatmayı tercih etmiştir. Şairane zevk ve akıcılıktan yoksun olmakla birlikte son derece fasih ve sağlam olan şiirlerini şiir erbabı bile anlamakta güçlük çektiği için nâşir divanının neşrinde birçok kelimenin açıklamasını yapma gereğini duymuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hänbâbâ, *Fihrist*, s. 473, 680, 1499, 3299; a.mlf., *Mü'ellifin-i Kütüb-i Câpt-i Fârsî vü 'Arabî*, Tahran 1340 hş. I, 351-352; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 1350, II, 317-322; Mahmûd Hidâyet, *Gülzâr-ı Câvîdân*, Tahran 1353, I, 83-84; *Ferheng-i Fârsî*, V, 111; DMF, I, 77; D. J. Irani, *Poets of the Pahlavi Regime*, Bombay 1933, s. 5-19; Muhammed-i İshâk, *Sûhanverân-ı İrân der 'Asr-ı Hâzîr*, Dehli 1933, I, 1-8; Reşîd Yâsemî, *Edebiyyât-ı Mu'âşır*, Tahran 1937, s. 10-13; Seyyid Muhammed Bâkır Burkaî, *Sûhanverân-ı Nâmî-i Mu'âşır*, Tahran 1329 hş./1950, I, 1-2; Ryppka, *ILG*, s. 356-357; Büzürg-i Alevî, *Geschichte und Entwicklung der modernen Persischen Literatur*, Berlin 1964, s. 34-35; F. Machalski, *La littérature de l'Iran contemporain*, Krakow 1965, I, 42-48; Dihhûdâ, *Luğatnâme*, III, 1581-1582; L. P. Elwell-Sutton, "Adib Pîshâvarî", *El² Suppl.* (İng.), s. 41; Muhibur Rahman, "Adib Pîshâvarî", *Elr*, I, 460.

MEHMET KANAR

EDİB SÂBİR

(ادیب صابر)

Şihâbüddîn b. İsmâîl Tirmizî
(ö. 546/1151-52 [?])

İranlı şair.

Horasan'ın Tirmiz şehrinde doğdu. İlk şiirlerini burada yazdı. Hayatının büyük bir bölümünü Nişâbur'da geçirdi. Şiirlerinde Edib ve Sâbir mahlaslarını kullandı. Horasan Valisi Mecdüddîn Ebû'l-Kâsım Ali b. Ca'fer tarafından Selçuklu Sultanı Sencer'in huzuruna çıkarıldı; bu olaydan sonra sarayda önemli mevkilere yükseldi. Sencer'i öven kasideler yazdı. Hârizmşah Atsız'la aralarındaki ihtilâfları çözümlmek için Sencer tarafından Hârizm'e elçi olarak gönderildi. Hârizm'de

bulunduğu yıllarda Atsız için de kasideler yazdı. Atsız'ın Sencer'i öldürtmek için iki kişiyi görevlendirdiğini yaşı bir kadın vasıtasıyla Sencer'e bildirdi. Sencer de suikastçıları yakalatarak öldürttü. Ancak Edib Sâbir, olaydaki rolünü öğrenen Atsız tarafından Ceyhun ırmağında boğdurularak öldürüldü. Zebihullah Safâ, olayın 538 (1143-44) ile 542 (1147-48) yılları arasındaki bir tarihte meydana gelmiş olabileceğini ileri sürer (*Edebiyyât*, II, 644). Tezkire müellifleri Devletşah (*Tezkire*, s. 57) ile Hidâyet ise (*Mecma'u'l-fuşaḥâ*, II, 821-822) Edib'in ölüm tarihi olarak 546 (1151-52) yılını verirler.

Çağdaşlarından Reşidüddin Vatvât, Hâkânî-i Şîrvânî, Nizâmî-i Arûzî, Senâî ve Evhadüddîn-i Enverî ile dostça münasebetler kuran Edib Sâbir, İran edebiyatının büyük şairlerinden biri sayılır. Nitekim ünlü kaside şairi Enverî bile bir şiirinde onu kendisinden daha üstün kabul etmiştir. Üslûbu daha çok Gazneli Mahmud'un saray şairlerinden Unsurî ve Ferruhî-i Sîstânî'yi andırır. Maddî aşk, şarap, zevk ve eğlence gibi temaların yanında âhiret, dünyanın vefasızlığı ve insanın âcizliği gibi konulara da yer veren Edib Sâbir'in özellikle aşk ve şarap konulu şiirlerinde İslâmî kurallara pek alınıp etmediği görülür. Şiirlerinde hâkim olan, insanın olayların elinde âciz kaldığı fikri, onun Cebriyye'nin tesirinde kaldığını düşündürmektedir.

Arapça'yı şiir yazacak derecede iyi bilen ve bazı meşhur Arap şairlerinin şiirlerini manzum olarak Farsça'ya tercüme eden Edib Sâbir'in 6000 beyit tutarındaki *Dîvân*'ı Ali Kavim (Tahran 1334 hş./1955) ve Muhammed Ali Nesih (Tahran 1343 hş./1964) tarafından yayımlanmıştır. Ancak bunlar ilmî birer neşir değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Avfî, *Lübâb*, s. 329-334; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*, II, 8; Devletşah, *Tezkire*, s. 57; Hândmîr, *Ḥabîbü's-siyer*, s. 518-519; Lutf Ali Beg, *Âteşkede* (taşbaskı), Bombay 1277/1860, s. 342-345; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşaḥâ*, II, 821-822; Browne, *LHP*, II, 333-335; Bedîüzzaman Fîrûzanfer, *Sûhen ü Sûhanverân*, Tahran 1308 hş., I, 250-266; Rızâzâde Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1321 hş., s. 191-193; Safâ, *Edebiyyât*, II, 643-650; a.mlf., "Adib Şâber", *Elr*, I, 460-461.

MÜRSEL ÖZTÜRK

EDİBÜ'İ-MEMÂLİK FERAHÂNİ

(bk. FERAHÂNİ).

EDİLLE-i ŞER'İYYE

(bk. DELİL).

EDİRNE

Marmara bölgesinin
Trakya kesiminde şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Balkan yarımadasının güneydoğu uzantısını teşkil eden Trakya kesiminde, Tunca ile Arda nehirlerinin Meriç'e ulaştığı yer yakınında bulunmaktadır. Tunca'nın Meriç'e kavuşmadan önce meydana getirdiği kavis içinde yer alan şehrin hemen hemen tam ortasına düşen ve üzerinde Selimiye Camii'nin bulunduğu tepelik kesimi denizden 75 m. yüksekliktedir. Bu yükseklik şehrin doğusunda daha da artarak 95-100 metreyi aşar. Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan ana yol üzerinde yer alması, buraya eski çağlardan beri büyük önem kazandırmıştır. Asıl gelişmesini ise Osmanlı hâkimiyeti döneminde göstermiş olup XIX. yüzyıldan itibaren uğradığı işgallerin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sınır şehri olması daha fazla gelişip büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Tarih. Edirne'nin bulunduğu yerde Trak kabilelerinden birinin açık bir şehir veya pazar yeri kurduğu, sonradan buranın Makedonyalılar ve Romalılar tarafından genişletildiği genellikle kabul edilir. Bu sahadaki en eski şehir, Trak kabilelerinden Odrisler'ce Meriç'in Tunca ile birleştiği yerde kurulmuştu. Makedonyalılar burayı Orestler'in bir kolonisi haline getirmişler, şehre Orestia, varoşlarına ise Gonnoi adını vermişlerdi. Ayrıca bazı kaynaklarda buraya Odrisya, Orestas, Uscudama adlarının verildiği de belirtilir. Ancak II. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus (117-138) tarafından yeniden kurulunca onun adına izâfeten Hadrianopolis adını aldı. Bu ad yaygınlık kazanmakla birlikte Orestia veya Orestias adı da unutulmadı, hatta geç Bizans dönemi kaynaklarında dahi kullanıldı. İslâm kaynaklarında ise Hadrianopolis'ten bozma "Edrenos", "Edrenaboli" tarzında yazıldığı gibi I. Murad zamanında "Edrene" (ادرنه) imlâsı benimsendi ve uzun süre bu şekilde anıldıktan sonra muhtemelen XVIII. yüzyıldan itibaren "Edirne" olarak söylenmeye başlandı.

Roma hâkimiyeti döneminde İmparator Diocletien zamanından (284-305) başlayarak bu sahada teşkil edilen Haemi-